

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ЭКОНОМИКА

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИКА

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. ECONOMICS

e-ISSN: 1694-8734

№2(7)/2025, 1-10

УДК: 332.14

DOI: [10.52754/16948734_2025_2\(7\)_1](https://doi.org/10.52754/16948734_2025_2(7)_1)

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ АДМИНИСТРАТИВДИК-АЙМАКТЫК РЕФОРМА: ЭЛ
АРАЛЫК ТАЖРЫЙБАНЫ ЖАНА УЛУТТУК АРТЫКЧЫЛЫКТАРДЫ КАБЫЛ
АЛУУ**

**АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ РЕФОРМА В КЫРГЫЗСТАНЕ:
ОСВОЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ**

**ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL REFORM IN KYRGYZSTAN: ADOPTION OF
INTERNATIONAL EXPERIENCE AND NATIONAL PRIORITIES**

Сагынбек Макыев

Сагынбек Макыев

Sagynbek Makyev

экономика илимдери боюнча (PhD) доктору, Ош мамлекеттик университети

доктор (PhD) по экономике., Ошский государственный университет

Ph.D, Osh State University

smakye@oshsu.kg

<https://orcid.org/0009-0005-0017-4953>

Айнура Маматова

Айнура Маматова

Ainura Mamatova

т.и.к, доцент, Ош мамлекеттик университети

к.и.н, доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Osh State University

Санжарбек Муратов

Санжарбек Муратов

Sanjarbek Muratov

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's student, Osh State University

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ АДМИНИСТРАТИВДИК-АЙМАКТЫК РЕФОРМА: ЭЛ АРАЛЫК ТАЖРЫЙБАНЫ ЖАНА УЛУТТУК АРТЫКЧЫЛЫКТАРДЫ КАБЫЛ АЛУУ

Аннотация

Автор тарабынан административдик реформалар чөйрөсүндөгү эл аралык тажрыйбага талдоо жүргүзүлдү. Бул тажрыйба аймактарды пландаштыруу жана социалдык-экономикалык өнүгүү процесстерине тийгизген таасири аркылуу каралды. Макаланын максаты - коомдук мамилелердеги формациялык өзгөрүүлөрдүн натыйжасы болгон объективдүү түрдө зарыл болгон административдик-аймактык реформанын негиздерин көрсөтүү. Бул изилдөөдө административдик-аймактык бөлүнүүнүн негизги принциптери системалаштырылып, деталдуу түрдө каралып чыккан. Автор аймактык түзүлүштүн улуттук принцибин талдоого көңүл буруп, бул ага Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүгү жана этникалык ар түрдүүлүгү контекстинде административдик бирдиктердин түзүлүшүнүн өзгөчөлүктөрүн аныктоого мүмкүндүк берген.

Негизги сөздөр: административдик-аймактык реформа, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, муниципалдык бийлик органдары, башкаруу, өзүн-өзү башкаруунун чет элдик моделдери.

АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ РЕФОРМА В КЫРГЫЗСТАНЕ: ОСВОЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ

Аннотация

Автор проанализировал международный опыт в области административных реформ. Этот опыт рассматривался с точки зрения его влияния на процессы регионального планирования и социально-экономического развития. Цель статьи — раскрыть основы объективно необходимой административно-территориальной реформы, являющейся результатом формационных изменений в системе общественных отношений. В данном исследовании систематизируются и подробно рассматриваются основные принципы административно-территориального деления. Автор фокусируется на анализе национального принципа территориальной организации, что позволило ему выявить особенности структуры административных единиц в контексте суверенитета и этнического многообразия Кыргызской Республики.

Ключевые слова: административно-территориальная реформа, органы местного самоуправления, муниципальные органы, управление, зарубежные модели самоуправления.

ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL REFORM IN KYRGYZSTAN: ADOPTION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE AND NATIONAL PRIORITIES

Abstract

The author analyzed international experience in administrative reform. This experience was examined in terms of its impact on regional planning and socioeconomic development. The article aims to uncover the foundations of the objectively necessary administrative-territorial reform resulting from structural changes in the system of social relations. This study systematizes and examines in detail the basic principles of administrative-territorial division. The author focuses on the national principle of territorial organization, which allowed him to identify the structural features of administrative units in the context of the sovereignty and ethnic diversity of the Kyrgyz Republic.

Keywords: administrative-territorial reform, local government bodies, municipal authorities, management, foreign models of self-government.

Киришүү. Эл аралык тажрыйба көрсөткөндөй, улуттук өнүгүүгө умтулуу жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү боюнча ыйгарым укуктарды жергиликтүү өз алдынча башкаруу (ЖӨБ) органдарына өткөрүп берүү зарылчылыгын жаратат. Реформалоо тарыхына жасалган талдоо ЖӨБ тутумун өнүктүрүү процессинин негизин — мамлекет менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосундагы туруктуу баланска жетишүү түзөрүн далилдейт. Ошону менен бирге, муниципалдык өнүгүүнү стимулдаштыруу үчүн финансылык ресурстардын жетишсиздиги, жергиликтүү бийлик деңгээли бар дээрлик бардык өлкөлөрдө бул же тигил деңгээлде байкалат (*Леонов, Тарасенко, 2023*).

Учурда Кыргызстанда административдик-аймактык реформанын жүрүшүнө талдоо жүргүзүү процесси жүрүп жатат. Реформанын башкы максаты калктын жашоо деңгээлин жана жер-жерлерде көрсөтүлүүчү кызматтардын сапатын жогорулатуу, ошондой эле башкарууну оптималдаштыруу, ресурстарды, бюджетти жана кадрдык потенциалды консолидациялоо (бириктирүү) болуп саналат.

Эгерде биз башкаруунун натыйжалуу жаңы формаларына ээ болгубуз келсе, анда бул жаңы башкаруу тажрыйбасы учурдагы социалдык-саясий түзүмгө жана маданиятка шайкеш келишине жетишүүбүз керек. Эгерде мындай шайкештик жок болсо, анда бир эле учурда социалдык жаңылануу процесстерин баштоо зарыл. Коом менен мамлекет же биргелешип кызматташат, же такыр иштебей калат (*Макыев, 2020*).

Бул этапта реформанын алгачкы жыйынтыктарына мониторинг жүргүзүү жана кетирилген кемчиликтерди жоюу үчүн илимий негизделген сунуштарды иштеп чыгуу өзгөчө мааниге ээ.

Бул макалада башкаруу контекстинде аймактардын өнүгүүсүн андан ары өркүндөтүү маселеси каралат, анткени ал бүгүнкү күндүн актуалдуу талабы болуп саналат. Бул маселенин ийгиликтүү чечилишинен экономикалык мамилелердин калыптанышы гана эмес, ошондой эле суверенитеттин негизи катары административдик-аймактык түзүмдөрдү башкарууну уюштуруу да түздөн-түз көз каранды.

Изилдөөнүн максаты: Кыргызстандагы административдик-аймактык реформаны ишке ашыруунун жалпы теориялык, укуктук жана практикалык маселелерин талдоо, ошондой эле чет өлкөлүк алдыңкы тажрыйбаны эске алуу менен бул процессти өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат.

Методология. Бул макаланы түзүүдө столдук изилдөөлөр, адабияттарды карап чыгуу жана тиешелүү баштапкы жана кошумча маалымат булактарынын статистикалык анализи пайдаланылды. Кыргыз Республикасында жүргүзүлү жаткан административдик-аймактык реформа жаатындагы Мыйзамдар каралып, анын ичинде бардык тиешелүү маалыматтарды чогултуп, иштелип чыкты. Изилдөөдө мамлекеттик, эл аралык уюмдардын, улуттук изилдөө борборлорунун жана аймактарды реформалоо процесстерине тиешелүү изилдөөчүлөрдүн изилдөөлөрүнүн жыйынтыктары боюнча илимий адабияттар каралды.

Изилдөө натыйжалары жана талкуулар. Административдик-аймактык реформаны ишке ашыруу процессинде анын мүмкүн болгон кесепеттерин сөзсүз түрдө эске алуу зарыл. Окуялардын өнүгүшүнүн оптимисттик сценарийи менен гана чектелүү максатка ылайыксыз, анткени мындай реформаларды жүргүзүү олуттуу саясий,

социалдык жана экономикалык тобокелдиктер менен коштолот. Мындай шартта мамлекеттик бийликтин борбордук органдары бардык "оң" жана терс" жактарын тыкыр таразалап, тобокелдиктерди башкаруу (риск-менеджмент) жана кризиске каршы башкаруу механизмдерин колдонуусу тийиш (*Весна, 2021 г.*).

Эгемендүүлүк жылдарында Кыргызстанда натыйжалуу административдик-аймактык түзүлүштү калыптандыруу боюнча бир нече ирет аракеттер көрүлгөн. Бирок белгиленген реформаларды ишке ашырууга болгон умтулуу бара-бара басаңдап калып жатты. Бул маселедеги негизги көйгөй — түп-тамырынан бери өзгөртүүлөрдү киргизүү үчүн саясий эрктин жоктугу болгон. Мындан тышкары, Кыргызстандагы ар кандай реформаларды ишке ашырууда административдик бюрократия олуттуу кедергисин тийгизип келген (*Шадыбеков, 2018*).

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу системасындагы каржылык тартыштыкты жоюунун негизги векторлорунун бири – “аймактык түзүлүштү кысуу” тенденциясы. Бул процесс муниципалитеттерди бириктирүү аркылуу алардын көлөмүн оптималдаштырууну камтыйт, бул ресурстарды топтоого жана жергиликтүү деңгээлде башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет (*Леонов, 2023*). Бул тренд Кыргызстанда акыркы жүргүзүлгөн административдик-аймактык реформанын алкагында айыл аймактарын ирилештирүүдө ачык байкалды.

Административдик-аймактык реформа терминин семантикалык жактан талдап, аны өзүнчө маанилүү бирдиктерге бөлсөк, анда бул терминдин негизинде үч түшүнүк жатат: администрация, аймак, реформа. Сөздүктөргө ылайык: “администрация” - башкаруунун өзгөчөлүгүн мүнөздөйт; “аймак” - башкаруу жүргүзүлө турган мейкиндикти (жерди) билдирет, ал эми “реформа” - кайра түзүү, өзгөртүү дегенди түшүндүрөт.

Кыргыз Республикасында жергиликтүү бийлик органдарынын административдик-аймактык реформасы башкаруунун натыйжалуулугун, кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын жогорулатуу жана жамааттардын финансылык туруктуулугун камсыз кылуу үчүн зарыл. Башка өлкөлөрдүн тажрыйбасы көрсөткөндөй, аймактык түзүмдөрдүн ашыкча майдаланышы (фрагментация) өнүгүүгө тоскоолдук жаратып, заманбап мамлекеттик кызматтарды көрсөтүү процессин татаалдаштырат.

Толук кандуу административдик-аймактык реформаны ишке ашыруу — татаал процесс. Мындай биригүү тенденциясы Кыргызстан үчүн гана мүнөздүү эмес, ал көптөгөн Европа өлкөлөрүндө да жүрүүдө. Мисалы, мындан он жыл мурун Украинада да азыркы биздегидей эле талаш-тартыштар болгон. Ал жакта 100, 200 же 300 гана тургуну бар, жергиликтүү маселелерди натыйжалуу башкарууга даремети жетпеген өтө көп майда администрациялар бар болчу. Ошондо өкмөт аларга так стимул сунуштаган: эгерде алар биригишсе, аларга кеңири ыйгарым укуктар жана көбүрөөк финансылык ресурстар берилген. Анткени кыйла күчтүү административдик бирдиктер коомдук милдеттерди алда канча натыйжалуу аткара алары далилденген (*Стогова, 2020*).

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун Европалык хартиясы муниципалдык түзүлүштөрдү милдеттүү түрдө бириктирүүнү карабайт — бул ар бир мамлекеттин өз алдынча чечими болуп саналат. Эгерде өлкө ыктыярдуу түрдө биригүү жолу менен кетсе, бул абдан жакшы чечим. Бирок, Хартия талап кылгандай, бул процесс жергиликтүү бийлик органдары жана жарандар менен кеңири консультацияларды (талкууларды) өткөрүү менен коштолушу өтө маанилүү.

Буга чейин Кыргыз Республикасынын айыл аймактарынын жана шаарларынын деңгээлиндеги административдик-аймактык реформа Кыргыз Республикасынын

Президентинин 2021-жылдын 12-октябрындагы № 435 «Кыргыз Республикасын 2026-жылга чейин өнүктүрүүнүн улуттук программасы жөнүндө» Жарлыгы менен бекитилген Кыргыз Республикасын 2026-жылга чейин өнүктүрүүнүн улуттук программасында аныкталган милдеттерди чечүүгө багытталган¹. Бул милдеттер административдик-аймактык түзүлүштү өркүндөтүүнү, заманбап реалдуулуктарга, коомдун керектөөлөрүнө жана келечектеги чакырыктарга жооп берген башкаруунун жаңы тутумун түзүүнү көздөп келген (*Кыргыз Республикасынын Президенти, 2023*).

Азыркы мезгилде, Кыргыз Республикасынын Президентинин 2025-жылдын 5-июнундагы ПЖ № 178 Жарлыгына ылайык, 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн УЛУТТУК ПРОГРАММАСЫнын негизинде административдик-аймактык түзүлүштү өркүндөтүү жана региондорду комплекстүү өнүктүрүү мамлекеттик башкарууну реформалоонун маанилүү этабы болуп саналат. 2026-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук программасын ишке ашыруунун алкагында 2023-2024-жылдары административдик-аймактык реформа жүргүзүлгөн, анын натыйжасында 452 айыл аймагы 231ге бириктирилди, 1 шаар түзүлдү - Шамалдуу-Сай, 2 шаар облустук маанидеги шаар статусун алды - Кант жана Кара-Балта, административдик-аймактык бөлүнүүнүн жаңы системасы түзүлдү. Ресурстарды бириктирүү жана социалдык-экономикалык өнүктүрүүнү тездетүү максатында 14 шаарга жакын айыл аймактары жана калктуу конуштар кошулган (*Кыргыз Республикасынын Президенти, 2025*).

Административдик-аймактык реформанын башкы максаты — аймактардын социалдык-экономикалык жана жаратылыш-ресурстук потенциалын рационалдуу пайдалануунун негизинде айыл аймактарындагы жана шаарлардагы социалдык-экономикалык абалды жакшыртуу болуп саналат. Бул процесс жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин натыйжалуулугун жогорулатууну, башкаруудагы түзүмдүк өзгөртүүлөрдү ишке ашырууну, көрсөтүлүүчү кызматтардын сапатын жакшыртууну жана калктын бакубаттуулугун камсыз кылууну көздөйт.

Өнүктүрүүнүн алдыга коюлган максаттарын ишке ашыруу үчүн жоопкерчилик саясий тутумдун бардык субъекттерине, анын ичинде өкүлчүлүктүү органдарга (кеңештерге) жана жарандык коомго да жүктөлүшү керек (*Торогельдиева, 2019*). Кыргызстандагы реформалардын ийгилиги жергиликтүү кеңештердин активдүүлүгүнөн жана жарандардын чечим кабыл алууга катышуу деңгээлинен түздөн-түз көз каранды.

Административдик-аймактык реформанын (ААР) натыйжасында 452 айыл өкмөтүнүн ордуна 235 айыл өкмөтү түзүлдү. Бул жөн гана сандык кыскартуу эмес, бул жерде негизги басым потенциалы төмөн («алсыз») айыл аймактарын экономикалык жактан күчтүү аймактарга бириктирүүгө жасалды. Мындай ирилештирүүнүн максаты — күчтүү айыл өкмөттөрүн өз аймагынын өнүгүү борборуна айландыруу жана ресурстарды натыйжалуу пайдалануу болуп саналат. Муниципалдык кызматкерлердин саны 8696дан 4768ге чейин кыскарып, оптималдаштыруу 45,1%ды түздү. Мурда ар бир айыл өкмөтүндө штаттык бирдиктердин саны 30–40 адамга чейин жетип, бирок алардын милдеттери так аныкталган эмес. Реформанын алкагында ар бир айыл өкмөтү үчүн 12ге чейин штаттык бирдик жана келишимдик негизде дагы 10го чейин кошумча орун белгиленди. Ошондой эле кадрларды окутуу боюнча атайын семинарлар өткөрүлдү. Административдик-аймактык реформанын натыйжасында 1 млрд сомго чейин каражат үнөмдөлдү. Мындан

¹ 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук программасын ишке киргендигине байланыштуу бул Програма КР Президентинин 2025-жылдын 5-июнундагы ПЖ № 178 Жарлыгына ылайык 2026-жылдын 1-январынан тартып күчүн жоготкон.

тышкары, өнүктүрүү максаттары үчүн ар бир айыл өкмөтүнө 10 млн сомдон каражат бөлүнүүдө (ЭлТР, 2024).

Натыйжада бул реформа төмөнкү факторлорду аргументтейт:

1. Дотациядан чыгуу. Көптөгөн майда айыл өкмөттөр өзүн-өзү бага албагандыктан, ирилештирүү алардын финансылык көз карандысыздыгын жогорулатат.
2. Башкаруу аппаратын оптималдаштыруу.
3. Инвестициялык жагымдуулук: Ирилештирилген аймак инвесторлор үчүн кызыктуураак, анткени аларда жер жана жумушчу күчү мурдагыдан көбүрөөк болот.

Бул артыкчылыктар жогоруда белгиленген 1 миллиард сомдук бюджеттик үнөмдөөнүн негизги булагы болуп саналат.

Демек, калктын жашоо сапатын жогорулатуу социалдык-экономикалык өнүктүрүү стратегиясынын негизги максаты катары түздөн-түз жергиликтүү бийликтин жоопкерчилик чөйрөсүнө кирет. Андан тышкары, бул максатка жетүү үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруунун натыйжалуу жана так иштеген тутумун калыптандыруу зарыл, бирок учурда көптөгөн муниципалитеттерде анын ишинин көрсөткүчтөрү төмөн бойдон калууда (Макыев, Муратов, 2025).

Жергиликтүү өз алдынча башкарууну реформалоонун чет элдик тажрыйбасына таянсак, муниципалдык түзүлүштөрдү ирилештирүү жана кыскартуу процесси Германия, Франция, Дания, Канада, Улуу Британия жана башка мамлекеттерде кеңири жайылган. Бул өлкөлөрдөгү реорганизациялоо процесстеринин негизги себептери биринчи кезекте финансылык-экономикалык аспектиге негизделген (Ягуткин, Ягуткина, 2011):

- рационалдуу эмес административдик-башкаруу чыгымдарын азайтуу;
- муниципалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн натыйжалуулугун жогорулатуу;
- бюджеттик өз алдынчалуулукту чыңдоо;
- аймактарды башкаруунун деңгээлин жогорулатуу.

Ошентип, Кыргызстандагы учурдагы административдик-аймактык реформа дүйнөлүк алдыңкы тенденцияларга төп келет жана эл аралык тажрыйбада далилденген натыйжалуу башкаруу моделдерине негизделген.

Административдик-аймактык реформаны жүргүзүү боюнча эл аралык тажрыйба көрсөткөндөй, административдик-аймактык бирдиктерди потенциалы жогору болгон аймактык борборлордун айланасына бириктирүү региондун социалдык-экономикалык абалына, маданиятына, соода байланыштарына жана калктын өз ара мамилелерине олуттуу оң өзгөрүүлөрдү алып келет. Бул концепция Кыргызстанда кичи шаарларды жана ири айылдарды аймактык өнүгүүнүн борборлору катары аныктоодо стратегиялык мааниге ээ.

Жоюу, кыскартуу же азайтуу жөнүндө айтуу оңой. Бирок кеп аймактар, министрликтер же аткаруу бийлик органдары жөнүндө гана эмес, алардын артында турган тирүү адамдар жөнүндө болуп жатканын эстен чыгарбоо керек. Өз убагында өлкөнүн компетентсиз жетекчилиги мамлекеттин пайдубалына кооптуу жагдайларды жаратып кеткенине карапайым кызматкерлер күнөөлүү эмес. Башкаруу жана административдик түзүмдөрдүн санын кескин кыскартуу миңдеген адамдардын тагдырына сокку урат. Ал эми адамдардын тагдырын талкалап, реформаларды күчкө салып жүргүзүүгө жол берилбеши керек.

Кыргызстан башкаруу дилеммаларын жеңүүдө цивилизациялуу тажрыйбага таянышы керек. Социалдык кепилдиктерсиз кескин кыскартуулардын ордуна, эл аралык практика адистерди акырындык менен адаптациялоого басым жасайт. Бул мамлекетке башкаруу чөйрөсүн керексиз звенолордон оңой тазалоого, реформага каршылык көрсөтүүнү минималдаштырууга жана социалдык чыңалуулардын алдын алууга мүмкүндүк берет.

Кайталанма функцияларды жоюу, кызмат адамдарынын санын азайтуу жана керексиз башкаруу катмарларын жок кылуу административдик тоскоолдуктарды азайтуу менен чакан жана орто бизнестин жана жеке ишкердиктин өнүгүшүнө түздөн-түз салым кошот.

Мындай өзгөртүүлөрдүн артыкчылыктары катары башкаруу аппаратынын штаттык санын оптималдаштырууну, бюрократиялык тоскоолдуктарды жоюуну жана бийлик органдарынын бири-бирин кайталаган функцияларын четтетүүнү белгилөөгө болот

Бирок, кыскартуулар өзүнчө максатка айланбашы керек: башкаруунун натыйжалуулугу жана жетишүүгө мүмкүн болгон натыйжалар эң маанилүү.

Аталган маселени талдоо үчүн стратегиялык жактан туура тандоо - Казакстан менен Франциянын тажрыйбаларын салыштыруу. Франция кылымдар бою калыптанган салттары бар классикалык европалык моделди, ал эми Казакстан Кыргызстанга эң жакын постсоветтик трансформация моделин билдирет.

1. *Франциянын тажрыйбасы.* Фрагментациядан коомчулуктар аралык байланышка чейин деп аталып, Франция тарыхый жактан Европада эң көп муниципалитеттерге (болжол менен 36 000) ээ болгон. Мында, Франция чек араларды күч менен жок кылуунун ордуна, коммуналардын ассоциацияларын (ЖАА) түзгөн. Алар өз аттарын жана мэрлерин сактап калышкан, бирок негизги бюджеттерди жана ыйгарым укуктарды (транспорт, экология, экономика) ассоциация деңгээлине өткөрүп беришкен (*Большаков, Григорьев, 2015*).

Кыргыз Республикасы үчүн ала турган тажрыйба: Физикалык биригүү эмес, бюджеттик консолидация маанилүү. Франция чакан айылдар өз ресурстарын бириктирип, жалпы инфраструктураны сактап калганда гана жашай аларын далилдеди.

2. *Казакстандын тажрыйбасы.* Консолидация жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу деп аталып, Казакстан административдик-аймактык түзүлүштүн, райондорду жана айыл жерлерин оптималдаштыруунун бир нече этаптарынан өтүп, төмөндөгүдөй моделдердин негизинде ишке ашырды (*Абдуллаев и др, 2024*):

– өсүү чекиттери модели: Казакстанда аймактык стандарттар системасы ишке ашырылды. Мамлекет потенциалды көрсөткөн өзөктүү айылдарга жана чакан шаарчаларга инвестиция салууга артыкчылык берет. Айланадагы чакан айылдардын тургундары бул борборлордо жогорку сапаттагы кызматтарга мүмкүнчүлүк алышат.

– көз карандысыз бюджет: Казакстан төртүнчү деңгээлдеги бюджетти (жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бюджетин) киргизип, айыл акимдерине мүлк жана транспорт салыктарын башкарууга мүмкүндүк берди.

Мындан Кыргызстан үчүн эске алуучу жагдай, ирилештирүү процесси финансылык децентрализация менен коштолушу зарыл. Салыктардын бир бөлүгүн жер-жерлерде калтыруу укугу берилбесе, ирилештирилген айыл өкмөтү мурдагыдай эле борборго көз каранды бойдон кала берет.

Корутунду. Франциянын интеркоммуналдык модели жана Казахстандын аймактык стандарттар тутуму көрсөткөндөй, административдик-аймактык реформа механикалык түрдө бириктирүү менен гана чектелбеши керек. Негизги басым — ресурстарды башкаруунун натыйжалуулугуна, кызмат көрсөтүүлөрдүн санариптик жеткиликтүүлүгүнө жана жергиликтүү бюджеттердин финансылык туруктуулугуна жасалышы зарыл. Кыргызстан үчүн бул тажрыйбаларды адаптациялоо реформанын социалдык тобокелдиктерин азайтууга шарт түзөт.

Эл аралык тажрыйбага жана Кыргыз Республикасындагы административдик-аймактык түзүлүштүн өзгөчөлүктөрүнө таянып жана жогорудагыларды эске алуу менен, төмөндөгү маселелерге көңүл буруу зарыл:

1. *Инфраструктуралык байланышты чыңдоо.* еформа ийгиликтүү болушу үчүн борбор менен алыскы айылдардын ортосундагы транспорттук логистиканы өнүктүрүү зарыл. Эгер жол начар болсо, ирилештирүү кызмат көрсөтүүнүн сапатын төмөндөтөт.

2. *Санариптештирүүнү тездетүү.* Франциянын тажрыйбасы көрсөткөндөй, «аралыктан кызмат көрсөтүү» административдик борбордун алыстыгын компенсациялайт. Ар бир айылда санариптик тейлөө түйүндөрү болушу шарт.

3. *Финансылык мотивация механизми.* Бириккен аймактарга мамлекеттик бюджеттен стимулдаштыруучу гранттарды көбөйтүү керек. Бул Украинанын жана Казакстандын тажрыйбасындагыдай «бириксеңер — көбүрөөк каражат аласыңар» деген принципке негизделиши тийиш.

4. *Жергиликтүү коомчулуктун толук кандуу катышуусу.* Европалык хартиянын талаптарына ылайык, чечимдерди кабыл алууда жергиликтүү кеңештердин жана курултайлардын ролун күчөтүү зарыл. Бул реформанын легитимдүүлүгүн жана элдин ишенимин жогорулатат.

Жыйынтыктап айтканда, Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу системасы активдүү трансформацияга дуушар болууда деген тыянак чыгарууга болот. Региондун тарыхый фонун, социалдык-экономикалык шарттарын жана этнографиялык өзгөчөлүктөрүн эске алганда, эң натыйжалуу стратегия жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ар кандай глобалдык моделдеринин оң элементтеринин синтези болуп көрүнөт. Мындай эклектикалык мамиле улуттук кызыкчылыктарга жана заманбап чакырыктарга оптималдуу түрдө ылайыкташтырылган ийкемдүү башкаруу системасын иштеп чыгууга шарттарды түзөт.

Бул багыттагы изилдөөлөрдү улантуу реформанын натыйжалуулугун илимий жактан негиздөөгө жана башкаруунун оптималдуу "кыргызстандык" моделин калыптандырууга мүмкүндүк берет.

Адабияттар тизмеси:

Ченемдик укуктук актылар жана расмий отчеттор:

1. Кыргыз Республикасынын Президенти. (2025). 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук программасы [Национальная программа развития Кыргызской Республики до 2030 года] (Жарлык ПЖ № 178).
2. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети. (2025). 2025-2030-жылдарга Кыргыз Республикасынын региондорунда өсүүнүн таяныч борборлорун түзүү жана

енүктүрүү программасы [Программа создания и развития опорных центров роста в регионах Кыргызской Республики на 2025-2030 годы] (Токтом № 81).

3. Кыргыз Республикасынын Президенти. (2023). О проведении административно-территориальной реформы в пилотном режиме на уровне айылных аймаков и городов Кыргызской Республики (Указ УП № 370). Министерство юстиции КР. <https://cbd.minjust.gov.kg/5-10532/edition/2262/ru>

4. Министерство экономики КР. (2024, 17 апреля). Об административно-территориальной реформе в Кыргызской Республике. <https://mineconom.gov.kg/ru/post/10216>

Илимий макалалар жана мезгилдүү басылмалар

5. Абдуллаев, А. М., Кадырова, М. Б., Ыдырыс, С. С., & Момбекова, Г. Р. (2024). Модернизация системы местного управления Республики Казахстан: перспективы развития и механизмы реализации. Статистика, учет и аудит, 4(95), 66–79. <https://doi.org/10.51579/1563-2415.2024.4.06>

6. Большаков, С. Н., & Григорьев, А. Н. (2015). Трансформация системы территориального управления во Франции: роль и функции местного самоуправления. Муниципалитет: экономика и управление.

7. Весна, А. Ю. (2021). Зарубежный опыт проведения административной реформы как основа работы по территориальной планировке и застройке. NovaUm.Ru, 31.

8. Гарбузарова, Е. Г. (2020). Проблемы реализации административно-территориальной реформы в Киргизии. КиберЛенинка. <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-realizatsii-administrativno-territorialnoy-reformy-v-kirgizii>

9. Леонов, С. Н. (2023). Эмпирический анализ российского и зарубежного опыта укрупнения муниципалитетов. Проблемы развития территории, 27(6), 10–23. <https://doi.org/10.15838/ptd.2023.6.128.2>

10. Леонов, С. Н., & Тарасенко, М. Р. (2023). Зарубежный опыт укрупнения муниципалитетов: значение для России. Регионалистика, 10(3), 40–50. <http://dx.doi.org/10.14530/reg.2023.3.40>

11. Макыев, С. Т. (2020). Проблемы развития системы муниципального управления Кыргызстана. Вестник филиала РГСУ в г. Ош, 2(22).

12. Макыев, С. Т., & Муратов, С. Р. (2025). Органы местного самоуправления и их развитие: ключевая роль стратегического планирования. Вестник филиала РГСУ в г. Ош, 1(31).

13. Стогова, О. В. (2020). Административно-территориальная реформа в Украине: проблемы реализации. Modern Scientific Researches, 14(2), 120–125.

14. Торогельдиева, Б. М. (2019). Административная реформа как фактор повышения эффективности государственного управления в Кыргызстане. Развитие территорий, 2(16).

15. Шадыбеков, К. Б. (2018). Административно-территориальная реформа в Кыргызской Республике: концептуально-правовые подходы реформирования. Вестник ВГУ. Серия: Право, 4.

16. Ягуткин, С. М., & Ягуткина, Е. С. (2012). Зарубежный опыт местного самоуправления и возможности его применения в современной России. Научные ведомости. Серия Философия. Социология. Право, 14(133), вып. 21.

Интернет-булактары

17. ЭлТР. (2024). В результате административно-территориальной реформы удалось сэкономить до 1 млрд сомов. <https://eltr.kg/ru/v-rezultate-administrativno-territorialnoj-reformy-udalos-sekonomit-do-1-mlrd-somov/>